

**Универзитет у Београду**  
**Факултет политичких наука**  
**Наставно-научном Већу**

Наставно-научно Веће Факултета политичких наука Универзитета у Београду, на седници одржаној 24. маја 2017. године, на предлог Политиколошког одељења, формирало је Комисију за преглед и оцену докторске дисертације „Проблем конституисања политичког тела у демократским теоријама“, кандидаткиње Биљане Ђорђевић, у саставу: проф. др Милорад Ступар, проф. др Марко Симендић и проф. др Ђорђе Павићевић, ментор. Комисија је детаљно прегледала и оценила наведену докторску дисертацију и на основу мишљења свих њених чланова Наставно-научном Већу Факултета политичких наука Универзитета у Београди подноси

**ИЗВЕШТАЈ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ**

**I Основни подаци о кандидаткињи и дисертацији**

**1. Основни подаци о кандидаткињи**

Биљана Ђорђевић рођена је 1. августа 1984. године у Врању. Дипломирала је на Факултету политичких наука, смер Међународне студије, у септембру 2008. године, са просечном оценом 9,71. Мастер студије „Политичка аналитика и менаџмент“ на Факултету политичких наука завршила је просечном оценом 10,00. У школској 2010/11. години, Биљана Ђорђевић је завршила мастер студије из политичке теорије на Одељењу за политику и међународне односе на Универзитету у Оксфорду (M.Sc. in Political Theory Research) на Хартфорд колеџу (Hertford College). Докторске студије политикологије на Факултету политичких наука уписала је 2011. године и положила све испите са просечном оценом 10,00.

Биљана Ђорђевић је академске 2008/09. и 2009/10. године радила као сарадница-демонстраторка на предмету „Савремена политичка теорија“. Од школске 2011/12. године кандидаткиња је сарадница-демонстраторка на предметима „Савремена политичка теорија“, „Теорија политичког поретка“ и „Култура људских права“. На конкурс Министарства просвете и науке прихваћена је пријава за њено учешће на пројекту „Конституционализам и владавина права у изградњи националне државе – случај Србије“ (број пројекта: 47026) па је од фебруара 2012. године Биљана Ђорђевић запослена као истраживачица сарадница на овом пројекту који заједнички воде Правни факултет и Факултет политичких наука. У периоду од октобра 2012. до августа 2013. године Биљана Ђорђевић је била спољна истраживачица сарадница на

пројекту Правног факултета Универзитета у Единбургу „Европеизација режима држављанства у државама наследницама бивше Југославије“ (*The Europeanisation of Citizenship in the Successor States of the Former Yugoslavia* - CITSEE). Биљана Ђорђевић је у априлу 2015. године изабрана у звање асистента за ужу научну област „Политичка теорија, политичка историја и методологија политичких наука“.

Биљана Ђорђевић је до сада објавила више научних радова од којих су најважнији:

- Биљана Ђорђевић, „Лишени дискурса легитимације: зазидане земље Централне Европе и политички субјективитети у настајању“ *Гласник Етнографског института САНУ* LXV, 3 (2017): 527-541. ISSN 0350-0861 (штампано издање) ISSN 2334-8259 (интернет издање), UDK: 316.334:323.2:342.2(4-191.2), DOI: <https://doi.org/10.2298/GEI1703527D> M24
- Biljana Đorđević, “Whose Rights, Whose Return? The Boundary Problem and Unequal Restoration of Citizenship in the Post-Yugoslav Space”, in *Uneven Citizenship: Minorities and Migrants in the Post-Yugoslav Space*, eds. Gëzim Krasniqi, Dejan Stjepanović, pp. 9-27. London: Routledge, 2015. ISBN 9781315677828 M14
- Биљана Ђорђевић, „Егалитаризам среће или егалитаризам одговорности? Критика Роналда Дворкина“ у *Наслеђе политичке и правне филозофије Роналда Дворкина*, уред. Биљана Ђорђевић, Милош Здравковић, 42-64. Београд: Српско удружење за правну и социјалну филозофију, Правни факултет, Факултет политичких наука, 2015. ISBN 978-86-86793-10-2 M45
- Biljana Đorđević, “Whose Rights, Whose Return? The Boundary Problem and Unequal Restoration of Citizenship in the Post-Yugoslav Space”, *Ethnopolitics* 14, 2 (2015): 121-139. Print ISSN: 1744-9057 Online ISSN: 1744-9065, <https://doi.org/10.1080/17449057.2014.991150> M23
- Биљана Ђорђевић „Проблеми нормативне снаге и критике агонистичке партиципације: ка могућој комплементарности агонистичке и партиципативне демократије“ *Филозофија и друштво* 25, 3 (2014): 77-105 ISSN: 0353-5738, DOI: 10.2298/FID1403077D M24
- Biljana Đorđević, “Agonistic Democracy - A Controversial Attempt to Revitalize Democratic Ethos”, in *Identity, Political and Human Rights Culture as Prerequisites of Constitutional Democracy*, eds. Miodrag Jovanović and Dragica Vujadinović. The Hague: Eleven International Publishing, 2013. ISBN 978-94-6236-077-8 M14
- Miodrag Jovanović, Biljana Đorđević, “Introduction: On the Crisis and Quality of the Contemporary Democracy” in *Crisis and Quality of Democracy in Eastern Europe*, eds. Miodrag Jovanović, Đorđe Pavićević, associate ed. Biljana Đorđević, 1-16. Hague: Eleven International Publishing, 2012. ISBN 978-94-90947-67-5 M14
- Biljana Đorđević, “On the Relationship between Constituent Power, Constituent People, and National Minorities in Serbia” in *Challenges of Multiculturalism*, ed. Milan

- Podunavac, .Belgrade: Heinrich Böll Stiftung Southeastern Europe, 2012. ISBN 978-86-86793-10-2 M14
- Биљана Ђорђевић, „Етика миграције“ *Годишњак Факултета политичких наука* (2008): 239-253 ISSN 1820-6700, UDC: 314.742:17 M24

Биљана Ђорђевић је као коуредница уредила три зборника радова:

- Биљана Ђорђевић, Милош Здравковић, уред. *Наслеђе политичке и правне филозофије Роналда Дворкина*. Београд: Српско удружење за правну и социјалну филозофију, Правни факултет, Факултет политичких наука, 2015. ISBN 978-86-86793-10-2 M48
- Милан Подунавац, Биљана Ђорђевић, уред. *Устави у времену кризе: постјугословенска перспектива*. Београд: Факултет политичких наука, Удружење за политичке науке Србије, 2014. ISBN 978-86-84031-67-1 M48
- Miodrag Jovanović, Đorđe Pavićević, eds., Biljana Đorđević, associate ed. *Crisis and Quality of Democracy in Eastern Europe*. Hague: Eleven International Publishing, 2012. ISBN 978-94-90947-67-5 M18

Биљана Ђорђевић је учествовала на више међународних и домаћих научних скупова и конференција, где је имала самостална излагања. Истичемо најважнија међународна излагања: у априлу 2018. године излагала је рад “The importance of being bold in social inclusion of refugees and migrants in Serbia”, на међународној конференцији *Refugee Crisis Two Years Later: The Past and the Future of the Balkan Route*, пројекат MIGRATE, на Факултету политичких наука пројекта; у априлу 2018. године излагала је рад “Democracy as a life among strangers: rethinking the progressive dilemma”, на конференцији *The Multiple Crisis of Democratic Capitalism*, у оквиру Интер-универзитетског центра у Дубровнику. На међународној конференцији Удружења за политичке науке Србије *Демократски отпори нормализацији ауторитаризма у Европи/Democratic resistance to authoritarian trends in Europe today: legacies, framing and action* у септембру 2017. године излагала је рад „Како се реконституише народ – модели организовања колективне воље у агонистичкој демократији“, а на истој редовној међународној конференцији Удружења за политичке науке Србије у септембру 2016. године на тему *Decline or Eclipse of Democracy in Europe's New Democracies?* излагала је рад “The irresolvable struggle between constituent power and constitutional form“. Биљана Ђорђевић излагала је и рад “From the freedom of assembly to constituent power“ на међународној конференцији Групе за студије ангажованости Института за филозофију и друштвену теорију *How to act together: from collective engagement to protest* у новембру 2015. године. Истичемо и излагање “Depraved of legitimating discourse: CEE walled states, human rights in transit and emerging political subjectivities”, на The Central and Eastern European Forum of Young Legal, Political and Social Theorists (CEE Forum) који је на тему *Central and Eastern European socio-political*

*and legal transition revisited – theoretical perspectives*, одржан у априлу 2016. године у Будимпешти, као и излагање „Against Hollowing Out of Citizenship“, на научном скупу *Varieties of Citizenship in South East Europe*, одржаном на Универзитету у Единбургу у септембру 2014. године. Такође, рад “Inequality and Politics of Return in post-Yugoslav Space” излагала је на *ASN World Convention*, на Универзитету Колумбија, САД, у априлу 2013. године као и 20th International Conference of Europeanists са темом конференције *Crisis and Contingency: States of (In)stability*, на Универзитету у Амстердаму у јуну 2013. године.

Биљана Ђорђевић је добитница стипендија: OSF Academic Fellowship Returning Scholar Program (2012/2013-2014/2015), OSI Oxford Scholarship (2010-2011), стипендије Фонда за младе таленте 2010. године, стипендије Института за федерализам и Швајцарске националне фондације за науку за похађање летње школе федерализма у Фрибуру 2009. године, стипендије Фондације др Зоран Ђинђић, WUS Austria, Austrian Development Agency за обављање радне праксе у Аустрији 2008. године, и стипендије ЕФГ Банке за најбоље студене завршних година у Србији 2007. године.

Поред ангажмана на факултету, кандидаткиња Ђорђевић је у претходним годинама радила и као истраживачица на пројектима Центра за цивилно-војне односе, Међународне организације за миграције, Комесаријата за избеглице Републике Србије, Групе 484 и Чарлс Стјуарт Мот Фондације.

Од 2012. године је чланица Српског удружења за правну и социјалну филозофију и Удружења за политичке науке Србије. Од 2015. године је на позицији међународне секретарке Балканског удружења за политичке науке. Од 2016. године секретарка је Удружења за политичке науке Србије.

Члан је уређивачког одбора часописа Еудаимонија – Ревиије за правну, политичку и социјалну теорију и филозофију коју издаје Српско удружење за правну и социјалну филозофију.

## **2. Основни подаци о дисертацији**

Одлуком Универзитета у Београду – Веће научних области правно-економских наука, од 26. јануара 2016. године, кандидаткињи Биљани Ђорђевић је одобрена израда докторске дисертације „Проблем конституисања политичког тела у демократским теоријама“.

У погледу форме и садржаја, дисертација је урађена у складу са правилима Универзитета и Факултета политичких наука, А4 формата, фонт Times New Roman, проред 1,5, маргине 30мм. Дисертација заједно са списком коришћене литературе има укупно 345 страна, и уз то текст захвалнице, резиме на српском и енглеском језику, садржај и биографију кандидаткиње.

Сходно Правилнику о академској честитости Факултета политичких наука, дисертација је прошла проверу плагијата у програму ЕФОРУС (Ephorus). Коначан резултат провере је 0% преклапања.

Дисертација кандидаткиње Биљане Ђорђевић састоји се из дванаест поглавља одељених у пет целина: увод, три радне целине и закључак, по следећем редоследу: *Увод* (поглавље: 1. Проблеми и парадокси демоса), *I део: Демократско конституисање демоса - нерешив проблем? Стратегије затварања* (поглавља: 2. Решења за конституисање демоса заснована на способностима; 3. Конституисање демоса засновано на прихватању; 4. Решења за конституисање демоса заснована на утицају), *II део: Демократско (ре)конституисање демоса: стратегије оспоравања* (поглавља: 5. Демос у делиберативно-демократским теоријама; 6. Агонизам и демос; 7. Конолијеви парадокси: од зачараног до врлог круга; 8. Жак Рансијер: флуидност демоса и заједница поделе; 9. Бони Хониг: (Ино)страност и свакодневница као елементи реконституисања; 10. Шантал Муф: кључно питање је од којих се ланаца еквиваленције гради народ), *III део: Моменти реконституисања* (поглавља: 11. Реконститутивни моменти: композициона димензија демоса; 12. Реконститутивни моменти: перформативна димензија демоса) и *Закључак: Реконститутивни агонизам*.

На крају је приложен списак коришћене литературе који броји 305 библиографских јединица и укључује монографије, тематске зборнике, научне чланке, документа, чланке из домаћих и страних дневних новина и магазина и интернет изворе. Поред тога, налази се и кратка биографија ауторке као и неопходне потписане изјаве о ауторству, о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада и изјава о коришћењу.

## II Предмет и циљ дисертације

Предмет докторске дисертације јесте проблем конституисања политичког тела у демократским теоријама. Тај проблем се у савременој политичкој теорији технички назива проблемом ограничења (*boundary problem*) односно проблемом демоса будући да демократске теорије узимају демос као суверено политичко тело. Циљ кандидаткиње био је да у докторској дисертацији покаже да је у доминантним либералним демократским теоријама овај проблем био занемарен или неуспешно решаван, даље, да је иницијално демократско конституисање демоса немогуће, и, најзад, да је теоретичари агонистичке демократије дају најплодотворнији оквир за демократско реконституисање политичког тела. Истраживачко питање кандидаткиње је следеће: *како се може правдати ограничење демоса у савременим уставним демократијама?* У савременој политичкој теорији овај проблем се све чешће обрађује због политичких изазова који се за границе политичког тела јављају услед глобализације, миграција и сецесионистичких захтева. Ограничење политичког тела значи искључење неких актера као не-чланова и аутоматске прозводње односа неједнакости, а неретко је искључење постигнуто злочинима попут етничког чишћења и геноцида. Кандидаткиња жели да покаже да је питање ограничења демоса - ко чини народ - повезано и са питањем ко има могућност самовладавине, односно како народ влада собом и за себе. Другим речима, исцртавањем спољашњих повлаче се и

унутрашње границе између оних који имају ефективну моћ учешћа у креирању политичког живота и оних који то немају. То је у раду разматрано као композициона димензија демоса – питање састава демоса, и као перформативна димензија демоса - као питање деловања демоса током којег демос захтева признање да је демос и истовремено отелотворује себе као политичко тело.

Кандидаткиња брани аргумент да је немогуће на демократски начин конституисати демос, односно да је то логички нерешив проблем јер се на питање ко чини народ увек може одговорити питањем ко је ауторизовао баш ту групу као народ. Она зато предлаже да је за политичке теоретичаре значајније да се баве начинима реконституисања демоса који га могу легитимизовати, односно који могу ублажити проблем ограничења. Демократско реконституисање демоса је централна тема докторске дисертације – ово реконституисање се врши путем свакодневних момената преговарања о вези између народног суверенитета и људских права приликом признања чланства, приликом редефинисања политичког идентитета и покретања колективне акције. Кандидаткиња се води идејом која је у духу агонистичке демократије да је демократска политика заправо форма демократизације недемократских граница, и да је порицање постојања проблема ограничења један од начина протеривања политичког из политике.

### **III Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању**

Хипотетички оквир докторске дисертације чине три основне хипотезе и осам посебних хипотеза.

**Прва основна хипотеза:** демос се не може конституисати демократском процедуром јер ова процедура зависи од већ формираног политичког тела које је одређено недемократским принципима (националност, територија, природне границе, способност, прихватање, утицај) или историјском контингенцијом.

Пропитивањем првих трију посебних хипотеза тестирају се најспорнија решења која се често тумаче као демократска: решења заснована на способностима, прихватању и утицају.

**Прва посебна хипотеза:** решења за конституисање демоса заснована на способностима су недемократска решења.

**Друга посебна хипотеза:** решења за конституисање демоса заснована на прихватању су недемократска решења.

**Трећа посебна хипотеза:** решења за конституисање демоса заснована на утицају су нестабилна демократска решења.

**Друга основна хипотеза:** проблем ограничења се може ублажити и недемократски конституисан демос се може демократизовати кроз сталне реконститутивне моменте путем којих се унутрашње и спољашње границе демоса пропитују и чине пропуснијима.

О реконституцији демоса се може мислити двојако - као о умањењу (подели) или увећању демоса, интеграцијом или имиграцијом, и као о социјалној реконструкцији демоса, која би оставила у наслеђе значајну промену у друштвеним односима чланова демоса. Теоријски и политички је битније размишљати о демократској реконституцији у овом другом смислу, остављајући могућност за поделу демоса као последњу опцију, зато што деоба представља пре бескрајно понављање него решење проблема. Ипак, и поделом и увећањем демоса углавном долази до промене социјалних односа и зато је важно обрадити и једно и друго тумачење реконституисања. Када је реч о демократској реконституцији у социјалном смислу, она се може одиграти у неколико корака, који се у сваком посебном случају не морају дешавати редом понуђеним у докторској дисертацији. Предлаже се неколико могућих момената реконституисања: повратак старих чланова, односно долазак нових чланова, као моменти који више говоре о композицији демоса, док се моменти изражавања конститутивне моћи и реконструкције политичког идентитета и политичке субјективизације више тичу димензије перформативности демоса.

**Четврта посебна хипотеза:** легитимитет сваког посебног демоса ће критично зависити од окружења у коме су релације између демоса релативно отворене.

**Пета посебна хипотеза:** право на повратак у своју земљу које је праћено обнављањем посебних односа/веза са својом земљом и обнављањем статуса грађанства јесте један од најважнијих политичких принципа реконституисања демоса за постконфликтна друштва.

**Шеста посебна хипотеза:** укључење у демос нових чланова који су креирали посебне односе са земљом имиграције јесте моменат демократског реконституисања.

**Седма посебна хипотеза:** политичка реконструкција “ми, народа” неопходна је за перформативност демоса као колективног актера.

**Осма посебна хипотеза:** вршење конститутивне моћи демоса важан је демократски момент реконституисања демоса.

**Трећа основна хипотеза:** агонистичка демократска теорија је најплодотворнији теоријски оквир за промишљање демократског реконституисања политичког тела.

Демократске границе се конституишу према опсегу двеју врста друштвених односа — односа политичке солидарности и односа моћи. Два објашњења конституисања демократских граница одговарају различитим методолошким и филозофским приступима: “идеалистичком приступу”, који се ослања на нормативне идеале солидарне демократске јединице, и “реалистичком приступу” који изводи политичке границе из емпиријских чињеница везаних за структуру моћи о томе “над ким и од стране кога је се моћ врши”. Тери Мекдоналд сматра да теоретичари демократије треба да испуне задатак усклађивања граница политичке солидарности са границама моћи због тога што “оно што демократска самовладавина значи јесте да заједнице политичке солидарности врше моћ у оквиру сопствених граница”. Која је почетна позиција овог усклађивања — да ли је то нормативни идеал или реалистична оцена ситуације? Да ли тежимо реконструкцији структуре моћи да бисмо достигли наш идеал заједнице одељене од других заједница управо опсегом солидарних веза, или уместо тога тежимо реконструкцији нормативних идеала да бисмо легитимизовали

тренутну структуру моћи? Агонистичка демократска теорија је смештена на релацији између реалистичке и идеалистичке политичке теорије, и као таква је супериорнија за одговарање на питање свакодневних усклађивања ових граница солидарности и моћи. Она не даје никакве и једноставне одговоре, и зато ће бити потребно контекстуализовани агонистичке одговоре за конкретне моменте реконституисања - повлачења граница и артикулације демоса као субјекта демократске политике.

#### IV Кратак опис садржаја дисертације

Дисертација кандидаткиње Биљане Ђорђевић састоји се из дванаест поглавља одељених у пет целина: увод, три радне целине и закључак.

У *Уводу* се поред изношења предмета и циља рада (стр. 1-3) налази и **прво поглавље „Проблеми и парадокси демоса“** (стр. 4-33) где се укратко разјашњавају термини демос, народ и политичко тело, од којих сваки има различиту етимологију и појмовну историју али који се у раду користе наизменично због тога што се у савременој политичкој теорији која се бави проблемом ограничења ови термини користе као синоними. Када се презентују и анализирају аргументи демократских теоретичара, поштује се терминологија коју они користе. Основна је теза рада да је демократија процес демократизације граница демоса, до чега долази када се политичко тело реконституише деловањем демоса и када демос, као политички дух, узрокује деловање политичког тела. У овом се поглављу развија и метод приступа проблему ограничења: аналитички метод се користи за разумевање постојећих теорија и аргумената у прилог различитим варијантама „решавања“ проблема демоса, а критичка анализа дискурса је примењена за анализу свакодневног оправдавања јавних политика прихватања и искључивања, односно повлачења спољашњих и унутрашњих граница, као и за анализу аргументације савремених демократских држава и њихових демоса, и аргументација политичких теоретичара која долази највише из поља нормативне демократске теорије. У раду се заузима стајалиште које је ближе тумачењу проблема ограничења као парадоксу демоса и демократије што са собом повлачи и разлику у стилу ношења са интелектуалним проблемима у односу на стајалиште да је у питању решив проблем.

У првој радној целини *Демократско конституисање демоса - нерешив проблем? Стратегије затварања* (стр. 34-95) налазе се три поглавља.

**Друго поглавље „Решења за конституисање демоса заснована на способностима“** (стр. 39-53) бави се решењима заснованим на способности чији заговарачи сматрају да у демос треба да буду укључени они који имају релевантне способности за практично резонување и способност прибављања тачних и одговарајућих одговора онда када се доносе демократске одлуке. Показано је да проблем ограничења не нестаје идентификацијом оних који имају релевантне способности већ да се репродукује проблем бесконачног регреса. Даље, и за овај рад важније, применом решења заснованог на способности не нестаје проблем неоправданог искључења оних који немају одговарајуће способности. Овакво



ограничење демоса осим што је искључујуће има и епистемичке последице: не користи се епистемичка разноврсност појединаца. Тек када се она уважи можемо демократски решавати проблеме оних који су чланови демоса, посебно и ако уважимо погрешивост те стога потребу за променом политика које се нису добро показале у демократском експериментисању. Демократији су потребне праксе и институције које одржавају дух погрешивости и експериментисања у вези са политиком што значи и образовање и култура која уважава епистемички и демократски значај сукоба и неслагања. Најзад, тврди се да се способност може демократизовати кроз образовање и партиципацију али онда не може служити као критеријум ограничења демоса.

**Треће поглавље „Конституисање демоса засновано на прихватању“** (стр. 54-70) анализира принцип пристанка или принцип неодбијених као решење ограничења демоса које омогућава отвореност и добровољност приступања политичком телу. Ово се решење критикује позивањем на ауторе субверзивног контрактаријанизма који разоткривају јаз између претпостављене и на пристанку засноване историје преласка из природног у грађанско стање, и опресивне историје друштава којима су теоретичари друштвеног уговора припадали и на које су се ове стратегије легитимације путем конструкта друштвеног уговора примењивале. Уговор је оправдање оних који су га склопили да могу да угњетавају оне који нису уговорне стране иако могу бити и често јесу предмет уговора на начин на који су домородачки животи и њихова заједничка имовина ефективно били предмет уговора иако нису били актери уговора. Да би пристанак био доступан свима, потребне су две ствари: могућност да они који желе да остану у природном стању заиста то и остану без штете по њихову имовину и начин живота или свет савршене мобилности у ком свако може отићи у земљу коју жели и експлицитно дати свој пристанак на удруживање са другима у форми натурализације, те да, уколико не буде прихваћен, има где да се врати и да то није на његову штету. Ова друга опција подразумева већ дефинисано политичко тело које може али не мора (уз напомену да се принцип пристанка не бави разлозима и оправданошћу прихватања) да прихвати потенцијално новог члана који је одлучио да природну слободу замени политичком обавезом. Напросто, то спада под проблем укључења где појединац преговара о укључивању у већ формирано политичко тело, а не проблем првобитног ограничења демоса где појединци прилазе једни другима и свако са сваком преговара о узајамној прихватљивости.

**Четврто поглавље „Решења за конституисање демоса заснована на утицају“** (стр. 71-95) разматра принцип погођених страна (*all affected principle*) – сви који су погођени неком одлуком треба да буду укључени у доношење те одлуке - који је накомментарисанији принцип решења проблема демоса у савременој политичкој теорији. Централни проблем овог принципа је његова неодређеност: он не прецизира границе погођености, односно где близина оних чији су интереси међуповезани и које погађају исте одлуке престаје да буде близина и постаје даљина. Затим, принцип погођених захтева нови демос за сваку одлуку - са становишта демократије је то проблематично не само због практичних проблема око администрирања конституената за сваку посебну одлуку већ и због питања да ли се на основама новог демоса за сваку одлуку могу градити чвршће везе међу конституентима. Уколико овај тип нестабилности демоса жртвује перформативност демоса зарад потенцијално

прецизнијег одређења његовог адекватног састава за сваку одлуку онда то није задовољавајуће решење. Најзад, поглавље о принципу погођености показао је да је погођеност политичко питање, у оном смислу суштинске несагласности и сукоба око објективности погођености. У овом је поглављу разматран и принцип подвргнутих (*all subjected principle*), али овај принцип, за разлику од принципа погођених, подразумева већ постојећу политичку јединицу или структуру управљања која подвргнуте обухвата односима моћи, тако да ова структура управљања даје иницијални одговор ко треба да буде укључен у доношење одлука у зависности од тога да ли је принуђен/а да поштује одлуке које је постојећи демос већ донео а државне институције спровеле. Принцип подвргнутих није принцип самоконституисања јер структура управљања већ постоји, али може да буде користан принцип за реконституисање: уважава посебност друштвених односа и не занемарује историјску и социолошку ситуацију подвргнутих. Тврди се да гола подвргнутост није довољна да развије односе једнакости међу онима подвргнутим структури управљања и да подстакне неки вид солидарности потребне за перформативност демоса - подвргнутост је бољи принцип од погођености као принцип са интегративним својствима али није довољан.

Друга, централна и најдужа радна целина *Демократско (ре)конституисање демоса: стратегије оспоравања* (стр. 96-258) састоји се из шест поглавља. **Пето поглавље „Демос у делиберативно-демократским теоријама“** (стр. 98-136) разматра делиберативне демократске теоретичаре Јиргена Хабермаса (Jürgen Habermas) и Шејлу Бенхабиб (Seyla Benhabib) као теоретичаре оспоравања граница демоса код којих ефекти комуникативно настале моћи (растеловљени демос) само посредно и инкрементално могу да делују на административну моћ (политичко тело). Хабермас нуди делиберативну варијанту принципа погођених (принцип Д) за разлику од утилитаристичке која је разматрана у претходном поглављу, и која даје смернице за одређење састава демоса. Перформативна димензија демоса је сужена јер Хабермас народ види само у множини који као целина није способан за деловање. Отуд је народна сувереност интересубјективна, десупстанцијализована, растеловљена, растворена и анонимна. Заправо, бавећи се конституционалном демократијом, Хабермас се више бави везом ума (устав) и воље (демократска већина) него везом духа (демос) и тела (политичке институције). Парадокс конституционалне демократије се може превазићи уколико се прихвати теза о истовременој изворности владавине права и демократије, и путем етапа изградње политичке моралности: праксе попут „утабавања“ система права којим се проблем легитимности оснивачког чина конституисања разрешава темпорално, пребацивањем у поље будућих генерација које имају задатак да досегну нормативну суштину права пописаних у уставу и реализују их успешније но што су то чиниле првобитне генерације. Уместо модела вечног регреса или циркуларности из парадокса се излази кроз тзв. модел спирале. Народ је за Хабермаса десупстанцијализован трансгенерацијски пројекат.

Кандидаткиња Биљана Ђорђевић показује да је делиберативна демократија Шејле Бенхабиб боље је ситуирана да одговори на проблем спољашњих граница – она доприноси теорији дискурса концепцијом интерактивног универзализма, односно концептом демократских итерација које су метод укључења космополитских норми у демократску вољу и смањења раскорака између универзализма и партикуларизма. Уз

помоћ итерација се успоставља веза између самозаконодавства и самоконституисања - доносећи законе којима се покоравају грађани проширују опсег демоса тако што укључују оне погођене законом а који су често пре демократске итерације искључени (мења се закон и мења се чланство). Демократске итерације су чиновни рефлексивног преиспитивања и мењања пракси искључивања других. Замерке упућене Бенхабиб јесу да не разматра лоше последице итерација односно неуспехе итерација као и да унапред дефинише легитимне итерације чиме привилегује универзално спрема партикуларног јер одређено значење универзалних уставних норми не подлеже итеративним трансформацијама – демократске итерације нису неопходне да би космополитске норме биле легитимне, односно валидне - оне су валидне на основу „независних нормативних темеља.“

**Шесто поглавље „Агонизам и демос“ (стр. 137-153)** даје увод у агонистичку демократију и тумачење демократског субјекта у овој теорији. Агонисти немогућност коначног решења проблема демоса не виде као трагедију већ као услов политичке могућности – парадокс демоса је раскорак између институционализованих процедура легитимације и чиновних укључења, искључења и цртања граница демоса који се унутар мање или више институционализованих процедура легитимације могу оспоравати у циљу даље демократизације. Како је овај раскорак у срцу политичког парадокса који је веома важан за агонистичко бављење проблемом ограничења, ово се поглавље бави објашњењем појма политичко, политичког парадокса, Русоовог парадокса оснивања народа као и постфундационализмом који је од значаја за разумевање агониста уз све њихове међусобне разлике. Агонисти су постфундационалисти који уместо постулирања или дедукција из првих принципа почињу са контингентним темељима. Народ, политичко, јавно добро – централни су контингентни темељи агониста. Политичко је момент парцијалног и у коначници увек на дуже стазе неуспешног утемељења које се даље може оспоравати. Важно је и да, кад већ до оспоравања мора да дође, оно буде агонистичко како би се у наредним моментима политичког укључили они искључени претходним чиновима утемељења што је разматрање различитих принципа конституисања демоса показало. Агонистичка демократија се пре свега бави проблемом идентитета субјеката – креирањем њихових идентитета кроз демократски процес али на никад сасвим детерминисан начин. Агонисти доводе у питање хомогеност концепата попут народа односно субјективности уопште јер наглашавају сукоб као онтолошко стање и разлику односно плурализам. Међутим, за разлику од делиберативиста који растварају народну сувереност унутар канала комуникације и путем процедуре комуникације, агонисти истичу политички чин реартикулације идентификација у нове привремене идентите колективних субјеката. Оспоравањем се указује на стални раскорак између насилних, искључујућих утемељивачких чиновних (раскол између конкретног оснивачког чина које се постулира као апстрактно – ничија земља, универзални устав, универзална права, универзални принцип грађанства - и апстрактног процеса легитимизације који у ствари конкретно легитимише за оне који учествују у том чину и тада, не за све будуће генерације без остатка) и легитимизације реконститутивних чиновних када се, позивањем на принцип једнакости, демос агонистички реконституише. Временски раскорак између утемељивачког чина и пристанка на тај чин је простор политичког парадокса са неуклоњивим сегментом

арбитрарности.

Са седмим поглављем које носи назив „**Конолијеви парадокси: од зачараног до врлог круга**“ (стр. 154-164) кандидаткиња Биљана Ђорђевић започиње појединачно разматрање најпознатијих савремених агонистичких демократских теоретичара и укратко разматра Вилијама Конолија (William Connolly). Конолијева варијанта Русоовог парадокса оснивања истиче да је економска уједначеност услов ефективне демократије, али је и ефективна демократија услов да би се дошло до економског уједначавања. Да би се из зачараног круга непартисипације и неједнакости ушло у врли круг партисипације и једнакости потребна је инкрементална промена на обе стране пре неке револуционарне промене, али ове две ствари морају да иду једна уз другу. Неједнакост која данас постаје ендемска омогућава потпуну сепарацију светова богатих и сиромашних и урушавање јавних добара (и људских права) као потребних само сиромашнима. Коноли концептуализује две грађанске врлине пригодне за свету дубоке разноликости и плурализма: агонистичко поштовање које се тиче односа међу већ успостављеним субјектима са признатим идентитетима (најчешће унутрашње границе) и критичка саосећајност за оне који се тек боре за признање „леgitимног идентитета“, оне чија је борба чин превазилажења утврђених граница, било унутрашњих било спољних. Критичка саосећајност је политичка и трансформативна: да би редеофинисао свој однос према другима, конституент мора да оспори и модификује истовремено и свој сопствени идентитет. Она је, можда и више од агонистичког поштовања, у Конолијевој конструкцији заправо неопходна за укрштање и успостављање савезништава међу многоструктим и међузависним конституентама без уједињења у неко хомогено „ми“. Можда и пре успостављања савезништава, потребне су врлине за миреење и узајамно конституисање плурализма и егалитаризма како би савезништво уопште било могуће. Конолијева алтернативна декларација о независности пут је за трансформацију из злог у врли зачарани круг политичког парадокса: она захтева да се одупремо од тлачења других и нормализације по нашем стандарду нормалног када заузимамо место моћи али и одбијање да се из угњетаване позиције припремамо за освету у будућности када заузмемо место моћи. Трансформација која је потребна, која је револуционарна у смислу називања ове декларације алтернативном декларацијом о независности, није сведена на просту смену актера на месту угњетавача. Ова декларација се може читати као индивидуални завет али и као политичка платформа уз помоћ које се гради савезништво – колективна политичка формација по моделу асемблажа ризома. Реконституисање асемблажа ризома зависи од саморегулишуће правилности иманентне друштвеним односима али и од политичке интервенције.

**Осмо поглавље „Жак Рансијер: флуидност демоса и заједница поделе“** (стр.165-189) бави се једним од најцитиранијих агонистичких аутора, Жаком Рансијером (Jacques Rancière). Његово разумевање политике као сукоба о постојању заједничке сцене, где стране не претходе сукобу којем дају име, односно о демократији као заједници поделе очигледно је агонистичко иако Рансијер није увек разматран као агонистички теоретичар. У сукобу око постављања позорнице за изражавање несагласности исказује се фрактура народа – то може бити сукоб између официјелног (етничког или уставно одређеног) народа и обичног народа, елите и демоса. Централна

Рансијерова категорија – они без удела – означава лица дефинисана тиме што не могу да говоре и што се њихови гласови не рачунају јер се не чују и не разумеју као легитимни, разумљиви гласови. Кандидаткиња показује да је код Рансијера подела на оне који имају удела и оне који немају удела без чврстих граница - може постојати много основа различитих хијерархија и класификација у полицијском поретку од којих сваки на себи својствен начин манифестује неједнакост. Претпоставка једнакости мотивише делатности удела оних који немају удела и који руше овај хијерархијски систем расподеле. Политика демоса почива на контингенцији уместо на принципима природе, богатства, способности који уносе ред. Демос присваја заједницу и изједначава се са њом – ако је заједница слободна, демос је слободан, ако је слобода схваћена као немогућност дужничког ропства, демос је ослобођен ове зависности и његова политичка субјективизација је могућа. Спор се не може распршити окончањем дисензуса, претварањем спора у проблем који решавају експерти. За Рансијера је демос удео политичког тела које демократизује политичко тело док га остатак тела полицијски уређује; они без удела стварају једнакост уместо да је добијају од институција које расподељују добра. За Рансијера успешност чина није мерило његове демократичности, али демократичност за мерило има принцип и претпоставку једнакости. Једнакост декласификује хијеријске класификације полицијског поретка. Поредак почива на потчињавању али једнакост нагриза сваки природни поредак.

Парадокс оснивања покреће се чиновима у којима се изражава ова једнакост, процесима субјективације којима некада изоловани појединци постају демос – обичан народ придодат и у агонистичким чиновима супротстављен другом народу. Жак Рансијер је можда најексплицитнији у мишљењу да је политика људских права активност оних који тврде да имају права и тако заправо тестирају границе демократије - тестирањем граница које ограничавају оне који су укључени од оних који су искључени. Тестирање граница не води ка хармонији, консензусу и уклањању спора из заједнице, већ у стављању једног поред другог онога што није дата као заједно - политика тако успоставља везу која спаја дато са недатим, заједничко са приватним.

**Девето поглавље „Бони Хониг: (Ино)страност и свакодневница као елементи реконституисања“** (стр. 190-218) бави се теоретичарком Бони Хониг (Bonnie Honig) која агонистичком разумевању проблема демоса доприноси са два увида: један се тиче важности фигуре странца, односно елемента иностраности за реконституисање (или чак одлагање брига демократске самовладавине), други се тиче упаривања свакодневнице са утемељивачким тренуцима. Што се првог увида тиче, иностраност, посебно разматрана у контексту имиграције, сама по себи не води ни једној конкретној политици већ се политичким деловањем уобличава и усмерава тумачење симболичког значења имиграције – хоће ли бити добро за земљу или лоше, хоће ли водити ренационализацији или денационализацији. Нешто слично важи и за иностраног законодавца, решења Русоовог парадокса оснивања народа из спољашњости. Законодавац мора да дође из спољашњости и постоје предности те спољашњости: поглед искоса и другачија социјализација посебно су важне за народ који се треба реконституисати а који је загазио у сервилност. Међутим, законодавац може да има потешкоћа да прекине пупчану врпцу њега и новоконституисаног (реконституисаног) народа који затим може имати потешкоће да преузме демократску

моћ и одговорност. Чак и када је законодавац херој, он постаје опасан по заједницу због онога што му је омогућило да заједници пружи основни закон (насилни чин уједињења, русоовско присиљавање на слободу, или неједнакост способности пружања закона која се лако, уколико законодавац не оде, може претворити у диктатуру). Зато и Русо и Хониг предвиђају значај одласка иностраног законодавца. Кандидаткиња Биљана Ђорђевић показује да је у савременој политици то анахроно: данас је тешко решити се иностраног законодавца, посебно уколико он дуго „гради“ народ и током тог процеса гради посебне везе са местом за које пише законе. Отуда стални однос хетерономије и аутономије народа па су и парадокси оснивања у моментима реконституисања учестали и као такви могу произвести кризе.

Агонистичка демократија зависи од мобилизације људи за политичко деловање заједно са људима или у име људи који су често нама незнани, или неразумљивих интереса и идеја. Принцип близине даје назнаке како Хониг замишља демос: за агонистичку политику важно је локално оснаживање, територија коју делимо ми који смо овде, ми који делимо овај простор, и који смо у сукобу. Туђина оних са којима и у чије име се боримо можда није тешкоћа демократије и за демократију, него напротив, оно што демократију чини вредним политичким пројектом који превазилази познатост и границе заједничкости за које су нас учили да су неопходне за демократију. Принцип близине, уважавање захтева оних око нас, принцип је за конституисање субјекта отпора, отпора институционалним и правним решењима која производе искључења, остатке. Када смо близу оних искључених са њима можемо да градимо посебне везе и отелотворимо заједничку човечност. Када је реч о истицању свакодневнице за реконституисање, или о уобичавању необичности, ванредности, Хониг тиме агонистичку политику боље позиционира у раскораку између конвенционалне, неполитичке политике и политичке, демократске, политике. Хониг истиче свакодневне дискреционе одлуке као прилику за агонистичко деловање јер владавина права зависи од демократског етоса људи који је спроводе. Оне су прилика и за учење и за деловање, за разлику од савремених ванредних ситуација у којима је обичан свет најчешће застрашен и пасивизиран.

Десето поглавље „Шантал Муф: кључно питање је од којих се ланаца еквиваленције гради народ“ (стр. 219-258) посвећено је раду најпрепознатљивије агонистичке теоретичарке Шантал Муф (Chantal Mouffe) али донекле и раду аргентинског политичког теоретичара Ернеста Лаклауа (Ernesto Laclau), јер су ово двоје аутора неодвојиви када је реч тумачењу политичке конструкције народа. У заједничкој књизи *Хегемонија и социјалистичка стратегија* ово двоје аутора показују да је потребан спољашњи демократски дискурс (убедљива интерпретација принципа једнакости и слободе као агенаса за ферментацију) како би се односи подређености трансформисали у места антагонизма не би ли се створили услови за појаву колективне акције за оспоравање и превазилажење односа неједнакости. Централно питање радикалне демократске политике је како политички артикулисати односно организовати ланац еквиваленције међу различитим демократским борбама. Демократски дискурс трансформише идентитете друштвених покрета хегемонијском артикулацијом која се састоји у њиховом повезивању на начин да постану компатибилни као уједињени а да тиме ипак њихова аутономија не буде угрожена.

Кандидаткиња Биљана Ђорђевић истиче да је успостављање хегемоније привременог карактера и имплицира да су нове конструкције народа могуће мада се оне не дешавају свакодневно. Нове конструкције народа доприносе радикалној демократској политици само ако успевају да укључе искључене, маргинализоване, оне који обично немају политички глас нити имају шансе да буду политички победници. За изградњу народа од неиспуњених захтева важна је граница у односу на власт која не услишава захтеве - власт, међутим, може желети да разбије ланце еквиваленције апсорбујући неке од захтева, мењајући границу између две стране опонената.

Кандидаткиња Биљана Ђорђевић показује како Шантал Муф у каснијој, агонистичкој фази, истиче потребу неговања конфликтног консензуса за плурална друштва. Иако се ослања на Шмитов (Carl Schmitt) концепт политичког и разлику као основ изградње идентитета, Муф истиче да је потребно превазићи лажну Шмитову дилему да може постојати једино снажно политичко јединство са антагонизмима изгнаним ван граница народа или да плурализам унутар народа нужно води његовој деструкцији. Муф уважава да нам је потребна нека врста функционалне хомогености - „заједничкости“ довољно снажне да утемељи демос који ће ипак бити компатибилан са одређеним облицима плурализма. Са овако реформулисаним проблемом демоса, чланови демоса су пријатељи или противници (легитимни непријатељи) који деле заједничке вредности али се међусобно боре за успостављање различитих хегемоних пројеката који би на различите начине институционализовали своје супротстављене интерпретације заједничких вредности. Нелегитимни непријатељи су они који не прихватају консензус око заједничких вредности - централно питање је како се гради граница између народа и антинарода којег чине привилеговани, односно политичка, економска и културна олигархија. Демократија није владавина већ природног дефинисаног народа, већ је владавина народа директно повезана са процесом (ре)дефинисања народа и његовог идентитета. Кандидаткиња показује да је граница за Шантал Муф увек унутрашња и да непријатељ не мора бити трајни туђинац. Муф је пре свега заинтересована за перформативну димензију демоса. Међутим, и Муф и Лаклау у ствари све време пишу о процесу конституисања током деловања, и указују на потребу да се истовремено разматрају композициона и перформативна димензија народа.

Трећа радна целина *Моменти реконституисања* (стр. 259-320) састоји се из два поглавља. Кандидаткиња Биљана Ђорђевић овде дефинише реконститутивне моменте као догађаје када се неовлашћени самостворени ентитети – Рансијеров удео без удела или хегемонијски артикулисани народ Лаклауа и Муф - самолегитимишу и постану аутори закона којем се подвргавају мењајући политички процес и реконституишући себе као субјекта демократске политике и политичко тело. Агонистички момент реконституисања иду од редовних, свакодневних, као ванредних, изванредних, револуционарних. У **једанаестом поглављу „Реконституивни момент: композициона димензија демоса“** (стр. 266-291) обрађује се реконституисање путем повратка у *своју* земљу, земљу са којом постоји аутентична повезаност: образлажу се тумачење права на држављанство и права на повратак, као и различити типови и нивои борбе за омогућавање и осигурање па и свеобухватнију интерпретацију ових права, те за реконституисање повратника као

грађана насупрот третирању као непријатеља управо „еманциповане“ нације. Кандидаткиња Биљана Ђорђевић закључује да је повратник политичка фигура која се у постконфликтним транзиционим друштвима заправо деполитизује и своди на језик индивидуалних права на повратак или интеграцију у земљи уточишта, права на држављанство старе или нове земље, и права на имовину. Такође се показује да процес постајања чланом односно процес обнове чланства у случају повратника често трпи уколико није праћен перформативном димензијом демоса.

У дванаестом поглављу **„Реконститутивни моменти: перформативна димензија демоса“** (стр. 292-320) обрађује се реконституисање путем вршења конститутивне моћи. Овде се агонистичко вршење конститутивне моћи разуме као креирање колективне моћи деловања: демос производи односно реконституише сам себе кроз своје праксе попут окупљања, окупирања јавних простора, протеста, широких демократских покрета па чак и нереди увређених и оних чији се гласови не чују. Анализира се употреба права на окупљање као једног од уставно регулисаног вида вршења конститутивне моћи која би по дефиницији морала да има могућност да реконституише сам поредак. Политичку партиципају усмеравају односи међу подвргнутима структури управљања, посебно они формирану током процеса демократизације империјалних односа када се стварају друштвене и политичке везе које постају „посебне везе“ међу учесницима. Вршење конститутивне моћи се експлицитно тиче перформативне димензије демоса, иако кандидаткиња однос између конститутивне моћи и конституционалне форме донекле песимистички тематизује преко агонистичке тезе о неразрешивости борбе између конститутивне моћи и конституционалне форме.

**Закључак: Реконститутивни агонизам** (321-327) сумира најважније налазе овог истраживања. Поред принципа подвргнутих који у агонистичкој демократији почива на разматрању о демосу након утемељивачког насиља и спољашњег демократског дискурса као агенса ферментације који подвргнутост трансформише у односе угњетавања и доминације, кандидаткиња Биљана Ђорђевић истиче да је потребна и солидарност за реконституисање демократског субјекта. Извори солидарности су сукоб између оних без удела или оних конституисаних чињеницом да су њихови друштвени захтеви неиспуњени, с једне стране, и близина, као принцип који указује на значај места одигравања сукоба које повезује како стране у сукобу тако и сукобљене стране са местом које их спаја. Рад се завршава потврђивањем тезе да је демократија превазилажење граница: како унутрашњих тако и спољашњих; да је демократија живот са странцима, под законима који су увек помало туђи; и да је спољашње препознавање вршења конститутивне моћи односно реконституисања више мерило успешности момента реконституисања него демократичности чина реконституисања.

## V Остварени резултати и научни допринос

Докторска дисертација Биљане Ђорђевић „Проблем конституисања политичког



тела у демократским теоријама“ пружа увиде у стање расправе о проблемима везаним за начине одређивања састава групе чији чланови имају право да пуноправно учествују у политичком животу и даје аргументацију за решење овог проблема. Стога је научни допринос овог рада вишеструк.

Најпре, у раду се преиспитује досадашњи приступи овом проблему. То су приступи у којима се овом проблему није придавала посебна пажња или се он решавао полазећи од одређених начела: способности, прихватања или утицаја. Закључак који кандидаткиња нуди јесте да је унутар ових приступа проблем конституисања политичког тела нерешив проблем јер се не могу навести разлози на основу којих можемо установити да првобитна група има право да одреди ко ће и на основу којих особина бити припадници групе. То значи да политичко тело не може да се конституише демократски него само вољом неке случајне групе. Овај увид је значајан јер се политички конституисане заједнице не могу сматрати потпуно легитимним уколико из свог чланства произвољно искључују оне који не задовољавају особине које од њих захтевају постојећи чланови. Са овог становишта, све политичке заједнице су случајне заједнице углавном настале насилним уједињењем те стога основ демократске легитимације морају пронаћи на другом месту, не у акту свог конституисања.

Други допринос који даје ова дисертација јесте преиспитивање аргументације коју најзначајнији савремени теоретичари употребљавају како би решили овај проблем. Биљана Ђорђевић преиспитује ову аргументацију да би указала на недемократске елементе у неким од ових теорија, али и да би указала на то када се она приближавају решењу. Аргументацију теоретичара и теоретичарки попут Жака Рансијера, Бони Хониг, Шантал Муф и Ернеста Лаклауа она употребљава како би обликовала властито решење. Без обзира што се ради о ауторима и ауторкама које проблем легитимације разматрају независно од утемељивачког чина и покушавају да се суоче са односима доминације и подривавања, њихова решења не дају довољно основа за решење проблема којима се кандидаткиња бави, проблема демократске легитимације политичког тела, односно права групе да одређује ко ће бити чланови групе.

Коначно, најважнији допринос јесте решење које се заступа у раду. Ради се могућности поновљеног демократског реконституисања политичког тела. Решење се креће унутар концепта агонистичке демократије који наглашава значај политичког сукобљавања за демократску легитимност. Кандидаткиња наглашава да унутар постојећих агонистичких теорија не постоје ресурси да се реши проблем реконституисања политичког тела. У раду се као критеријум узима перформативност групе, односно стварање колективне моћи деловања групе која се реконструише кроз различите заједничке активности које укључују и протесте, nerede, окупације јавних простора итд. Кандидаткиња, истиче да се кроз различите моменте реконституисања стварају посебне везе које су основ солидарности чланова групе. Овај моменат је посебно значајан у ово раду јер се не истиче довољно код агонистичких теоретичара а кључан је за демократску реконституцију политичког тела. Из овога следи закључак да је демократија стално изложена проблему промене састава политичког тела и да мора да прилагоди своју уставну форму могућим решењима. На жалост, ово није могуће решити једном заувек и демократија ће увек остати изложена овој напетости.

Налази из ове докаторске дисертације значајни су доприноси увидима о природи

демократије и демократске легитимности. Увиди у сталну напетост конститутивне моћи коју практикују новоконституисане политичке групе и уставне форме демократије која нема потребну флексибилност да одговори на ове изазове отварају ново поље за истраживања политичке динамике демократских држава. Ови проблеми иису само теоријски него и реални, попут проблема миграната или странаца, и већ доводе у питање демократску легитимност многих европских држава.

## **VI Закључак**

Докторска дисертација Биљане Ђорђевић „Проблем конституисања политичког тела у демократским теоријама“ урађена је у складу са прихваћеном пријавом. У раду се критички разматра проблем и доказују се хипотезе које су наведене у пријави. Основни делови рада и очекивани налази су наведени и образложени у пријави. Дисертација испуњава методолошке стандарде и ниво аргументације који се захтевају од научног рада.

Значај ове дисертације јесте у томе што разматра проблем којим се мало аутора бавило и сматра се једним од најтежих унутар политичке теорије. Биљана Ђорђевић разматра овај проблем полазећи од релевантне литературе и најновијих увида и нуди решење проблема образложено сложеном и утемељеном аргументацијом. Остварени резултати имају уједно и теоријски значај и адресирају конкретне проблеме са којима се суочавају демократске државе. У раду је на кохерентан и убедљив начин изложена аргументација у прилог тезе која се заступа. Имајућу у виду значај пробелема којим се дисертација бави, разматрану литературу и аргументацију Комисија сматра да ће овај рад допринети научној и академској расправи о природи демократије и њеним проблемима.

На основу претходно изнетих оцена Комисија предлаже Наставо-научном већу Факултета политичких наука да прихвати Извештај, формира комисију за одбрану у истоветном саставу и одобри одбрану докторске дисертације „Проблем конституисања политичког тела у демократским теоријама“, кандидаткиње Биљане Ђорђевић, и проследи дисертацију, извештај и своју одлуку у даљу процедуру Већу научних области правно-економских наука Универзитета у Београду

У Београду, 28. маја 2018.

КОМИСИЈА

---

**проф. др Милорад Ступар**

редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду

---

**проф. др Марко Симендић**

ванредни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду

---

**проф. др Ђорђе Павићевић**

редовни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду